

**EVALUATIE GEËVALUEERD: DE INTERNE
EVALUATIE VAN DE PREVENTIEPROJECTEN UIT
HET GENTSE VEILIGHEIDS- EN SAMENLEVINGS-
CONTRACT 1997 BEOORDEELD**

Henk Roose

1. INLEIDING

Inzichten uit een rationele evaluatie kunnen zorgen voor een verbetering of optimalisering van een sociale interventie. Toch worden sociale programma's in de praktijk zelden voorzien van een uitgewerkt initiatief ter evaluatie van de geleverde prestaties (Pröpper, 1989). Het Weberiaanse ideaalbeeld van de beleidsmaker die steeds op zoek is naar maximalisatie van de effectiviteit van de ingezette middelen in functie van de nagestreefde doelstellingen moet enigszins aangepast worden. De organisatonele rationaliteit blijkt dergelijke wetenschappelijke redelijkheid te overstijgen (Radaelli en Dente, 1996). Ook andere factoren zoals waardeoriëntaties, eigenbelang en ideologie spelen mee in het beslissingsproces. Dit is zeker het geval wanneer dit proces zich afspeelt in de politieke arena. Vandaar dat evaluatie niet steeds positief onthaald wordt en op de nodige weerstand stuit (zie bijvoorbeeld Rist, 1994; Schwandt, 1997).

Dit artikel gaat in op de mogelijkheid om via een sociaal-wetenschappelijk onderbouwde beoordeling ondersteunende informatie af te leveren aan de betrokkenen van een sociaal programma. Het is de bedoeling om aan de hand van de preventieprojecten uit het Gentse Veiligheids- en Samenlevingscontract 1997 een stand van zaken op te maken van de concrete evaluatieve methodes en praktijken binnen de criminaliteitspreventie. Deze status quaestionis kan met de nodige omzichtigheid indicatief worden genoemd voor de huidige Vlaamse situatie. Zowel de methodische als de theoretische onderbouw van de evaluatie wordt beoordeeld.

De werkwijze in dit artikel is als volgt: een eerste stap bestaat uit een uitgebreide literatuurstudie die de basis vormt voor de identificatie van een aantal essentiële onderdelen van evaluatieonderzoek. De tweede stap bestaat erin de evaluatie van de 6 preventieprojecten uit het Gentse Veiligheids- en Samenlevingscontract te beoordelen via een grondige vergelijking van deze 'essentialia' met wat in het beleidsveld aan evaluatie wordt gepresteerd. De ideale situatie wordt dus vergeleken met de reële. Om de evaluatie van de beleidsprestaties in te schatten gebruiken we de gegevens uit het projectdossier. Dit is een evaluatie-instrument dat door de projectverantwoordelijken wordt ingevuld en dat hier als indicator wordt gebezigd voor de evaluatie van de preventieve acties op het terrein. In een derde stap - en bij wijze van conclusie - zetten we een aantal evaluatieve hiaten op een rijtje en stellen we een reeks mogelijkheden voor om de evaluatie van preventieprojecten te optimaliseren.

2. EVALUATIEONDERZOEK: EEN TRIADE

2.1. Begripsprecisering: evaluatie en evaluatieonderzoek

In het licht van de hierboven geformuleerde probleemstelling is het belangrijk om allereerst het begrip evaluatie te belichten, om te expliciteren welke onderdelen essentieel zijn in een gedegen en goed onderbouwde wetenschappelijke evaluatie en om die verschillende onderdelen in te passen binnen de beleids- en evaluatiecyclus (Suchman, 1967; Caro, 1971).

Uit een analyse van de vakliteratuur blijkt dat evaluatie noch kan bogen op een eenduidige omschrijving noch op een algemeen aanvaard paradigma of onderzoeksperspectief.

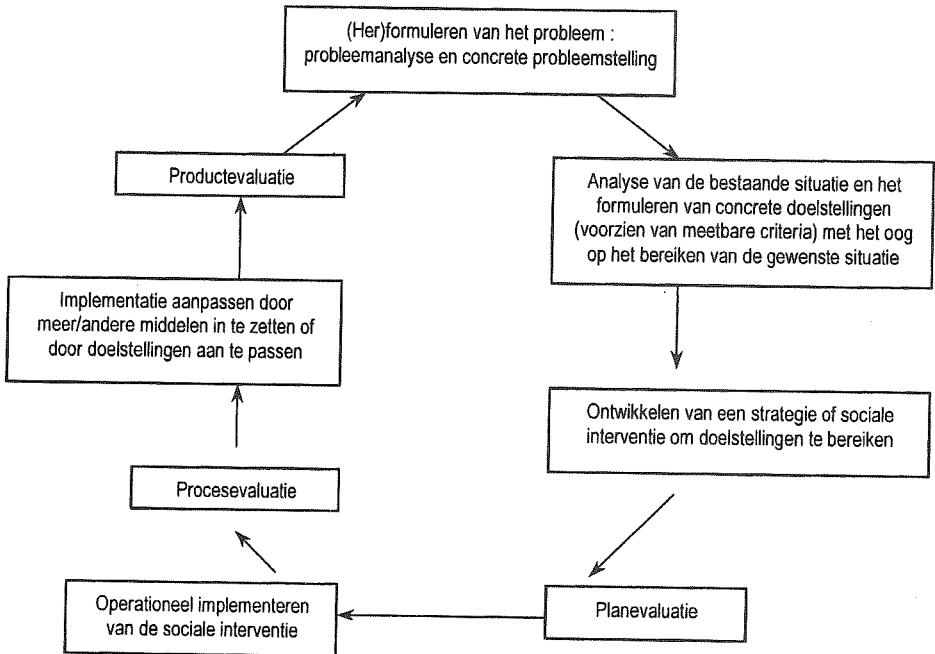
"Evaluation is a set of theoretical and practical activities without a widely accepted paradigm. Few people agree on the best way to evaluate. Evaluation models proliferate. (...) The multiplicity prompts some questions about evaluation itself: what should evaluation research be and how should it be conducted?" (Glass en Ellett, 1980: 211-212).

Zowel de aard van evaluatie als de methodes en technieken om te evalueren ontberen consensus binnen de evaluatiegemeenschap. In dit artikel pogen we dan ook een stipulatieve en vooral werkbare definitie van evaluatie te introduceren die op heel wat consensus binnen het evaluatieve onderzoeksveld kan rekenen. Hierbij beschouwen we evaluatie niet als een monolithisch blok dat slechts kan worden gediend met één enkele methode. We onderkennen expliciet dat evaluatie uit verschillende onderdelen bestaat elk met hun typische benaderingen en methodes (Swanborn, 1999). Zo overstijgt je de hoogst onproductieve polemiek tussen kwantitatieve en kwalitatieve evaluatoren die jarenlang de verdere theoretische ontwikkeling van het evaluatieonderzoek heeft geplaagd en zelfs mogelijks vertraagd (zie bijvoorbeeld Cook en Reichardt, 1979; Datta, 1994). Evaluatie beschouwen we hier als het proces, of het resultaat van

dat proces, waarbij bepaalde organisationele acties worden beoordeeld op hun ontwerp, hun werking (i.e. implementatie en inzet van personeel en andere middelen) en hun effect (i.e. effectiviteit en/of neveneffecten) aan de hand van bepaalde onderhandelde criteria met het oog op het verhogen van het inzicht in de dynamiek van die acties (1). Evaluatieonderzoek wordt gereserveerd voor die evaluatie waarbij gebruik gemaakt wordt van een sociaal-wetenschappelijke methodologie in de beoordeling. Evaluatieonderzoek is zo één van de vele manieren om aan evaluatie te doen.

Uit de hier geïntroduceerde formulering van evaluatieonderzoek kunnen drie verschillende types worden gedistilleerd - drie types evaluatieonderzoek die je in grote mate kan inkaderen binnen de beleids- en evaluatiecyclus van Suchman (1967), zoals weergegeven in figuur 1. De drie types zijn met name plan-, proces- en productevaluatie (vergelijk met bijvoorbeeld Swanborn, 1999).

Figuur 1. Beleids- en evaluatiecyclus van Suchman uitgebreid met de verschillende evaluatieve momenten (30)

2.2. Planevaluatie

Een eerste type van evaluatieonderzoek vormt de zogenaamde planevaluatie en vindt plaats tijdens en/of na de ontwerpfase van de sociale interventie. Een planevaluatie gaat na wat de - veelal impliciete - vooronderstellingen zijn die aan een probleemanalyse en een sociale interventie ten grondslag liggen. Het zijn deze vooronderstellingen - samen de beleidstheorie - die op hun waarde en wetenschappelijke houdbaarheid getoetst worden via een analyse van de bestaande literatuur ter zake (zie Leeuw, 1989; Hoogerwerf, 1994). Dit houdt concreet in dat wordt nagegaan wat als oorzaak van de ongewenste situatie wordt aangeduid; hoe de doelgroep wordt omschreven en gedefinieerd; hoe voortgebouwd wordt op de bestaande theoretische kennis omtrent de gepercipieerde probleemsituatie. Ook de vooropgestelde oogmerken worden geformuleerd, in een doelhiërarchie geplaatst en verbonden met een tijdsdimensie. De veronderstelde causale relaties tussen de doelstellingen worden geanalyseerd.

Een planevaluatie is niet enkel een nuttige bezigheid om sociale interventies te baseren op meer rationele gronden. Zo'n evaluatie vormt ook een noodzakelijke voorwaarde voor het verrichten van weloverwogen proces- en productevaluaties, die een concrete en expliciete projectconceptualisering vereisen (2).

2.3. Procesevaluatie

Procesevaluatie is een tweede type van evaluatieonderzoek en situeert zich in de beleidscyclus tijdens en na de implementatie van de sociale interventie. Een procesevaluatie gaat na of de implementatie van de interventie gebeurt volgens het ontwerp. Ze bestaat dus uit een vergelijking van het feitelijke beleid en het 'bedoelde' beleid (3). Zowel de inzet van personeel als het aanwenden van andere organisationele en financiële middelen worden beoordeeld. Dit hangt deels samen met het inschatten en het expliciteren van de randvoorwaarden tot succes van de sociale interventie. Ook knelpunten en niet-geanticiperde neveneffecten worden geanalyseerd. Eventueel ga je na de procesevaluatie over tot een bijsturing van het sociaal programma in de richting van het vooraf geplande ontwerp of pas je de oogmerken aan. Een tweede onderdeel van een procesevaluatie omvat het blootleggen van de mechanismen die zorgen voor de effectiviteit van de interventie (4).

2.4. Productevaluatie

Het derde type van evaluatieonderzoek, dat tegelijk als sluitstuk én als beginpunt van de beleidscyclus fungeert, is de productevaluatie (5). Een productevaluatie gaat na of een sociaal programma zijn doelstellingen bereikt en in hoeverre dit toe te schrijven is aan de werking van de sociale interventie. De kostenbaten- en de kosteneffectiviteitevaluatie vormen uitbreidingen van de productevaluatie, waarbij het mogelijk wordt

de efficiëntie van een project in te schatten. In het eerste geval vergelijk je de baten van de output met de kosten van de input - beide meestal uitgedrukt in een monetaire eenheid. Bij een kosteneffectiviteit-evaluatie druk je de effecten in substantiële en niet in geldelijke termen uit (Rossi en Freeman, 1993: 364 e.v.).

In het beste geval worden de bevindingen uit productevaluaties teruggekoppeld naar de planningfase van het sociaal programma. Dit is in de praktijk echter niet steeds het geval voornamelijk als een gevolg van de complexiteit van het beslissingsproces (Weiss, 1971 en 1975).

2.5. Doelstellingen/criteria van de meta-evaluatie en concrete werkwijze

Uit de hierboven beschreven benadering van evaluatieonderzoek kunnen een aantal karakteristieke onderdelen worden geïdentificeerd die essentieel zijn in ieder evaluatieonderzoek. Het zijn die 'essentialia' die als doelstellingen kunnen fungeren voor een meta-evaluatie. Een planevaluatie heeft het vastleggen van de doelstellingen; vraagt kennis en een scherpe omschrijving van de doelgroep; vereist een expliciete formulering van de beleidstheorie, een dito beschrijving van de interventiestrategie en het aangeven van de randvoorwaarden tot succes. Bij een procesevaluatie moet je nagaan in hoeverre de uitgevoerde acties overeenkomen met de geplande acties; in welke mate het doelpubliek wordt bereikt; in hoeverre het personeel voldoende deskundigheid bezit; of er niet geanticiperde knelpunten of neveneffecten zijn en wat de oorzakelijke mechanismen zijn van de interventiestrategie. Een productevaluatie ten slotte, moet de effectiviteit en de efficiëntie van het preventieproject nagaan. Tabel 1 geeft een en ander schematisch weer.

Tabel 1. Overzicht van de onderdelen van evaluatieonderzoek

<i>Planevaluatie</i>		<i>Procesevaluatie</i>		<i>Productevaluatie</i>	
1.	Vastleggen van de doelstellingen	1.	Nagaan van overeenkomst tussen uitvoering en blauwdruk	1.	Evalueren effectiviteit van interventie
2.	Expliciteren van en kennis verzamelen over de doelgroep	2.	Nagaan van overeenkomst tussen bedoeld en bereikt publiek	2.	Evalueren efficiëntie van interventie
3.	Formuleren en evalueren van de beleidstheorie(ën)	3.	Evalueren deskundigheid personeel		
4.	Formuleren en evalueren van de interventiestrategie(ën)	4.	Evalueren van neveneffecten of niet-geanticiperde knelpunten		
5.	Aangeven randvoorwaarden succes	5.	Identificeren oorzakelijke mechanismen van interventiestrategie		

De meta-evaluatie bestaat uit twee stappen. In een eerste stap onderzoeken we of het projectdossier - als evaluatie-instrument - de hierboven vermelde onderdelen bevat. Zo beoordeel je het evaluatieve potentieel van het projectdossier. In stap 2 gaan we na of projectverantwoordelijken dit potentieel ook benutten. M.a.w. in welke mate beantwoordt de concrete evaluatie van elk project op basis van het projectdossier aan de vereisten van wetenschappelijke evaluatie? Gelijkenissen en verschillen worden voor elk projectdossier gesignaleerd en voorzien van treffende voorbeelden (6).

3. BEOORDELING VAN DE INTERNE EVALUATIE VAN DE PREVENTIEPROJECTEN UIT HET GENTSE VEILIGHEIDS- EN SAMENLEVINGS-CONTRACT 1997

3.1. De interne evaluatie van preventieprojecten via het projectdossier

Al van in 1995 doet de stad Gent inspanningen om aan de hand van een projectdossier een rationeel projectontwerp op te stellen en zo de interne evaluatie van preventieprojecten in het kader van de Veiligheidscontracten te vergemakkelijken. Dit projectdossier verplicht projectmedewerkers er namelijk toe om een theoretische onderbouw voor het preventieproject te voorzien, om een doelhiërarchie op te stellen, om een vergelijking te maken van de prognoses van het project met de werkelijke uitvoering,

etc., alle essentiële onderdelen van een gedegen evaluatieonderzoek (7). Het is trouwens dit projectdossier dat mee aan de basis ligt van het evaluatieooster dat door de ARP (8) ontwikkeld werd voor de andere steden en gemeenten (9).

Het preventieluik van het Gentse Veiligheids- en Samenlevingscontract 1997 bevat 6 projecten (10), waarvan de 6 projectdossiers uit het Jaarrapport van de Stedelijke Consultatieve Preventieraad 1997 een grondige analyse zullen ondergaan. De motivatie om de evaluatie van dit preventieluik uit 1997 te beoordelen, situeert zich op drie vlakken. Een eerste reden heeft betrekking op de inhoudelijke component: de evaluatie van preventieprojecten wordt nu al sinds een tiental jaar wetenschappelijk ondersteund of opgevolgd (zie bijvoorbeeld Philippeth en Hebberecht, 1993; Tuteleers en Hebberecht, 1997; Depovere en Ponsaers, 1998). Dit opent de mogelijkheid om de waarde en de kwaliteit van een wetenschappelijk gestuurde evaluatie binnen een beleidscontext na te gaan. Ten tweede is het interessant om het functioneren van het projectdossier te beoordelen twee jaar na zijn implementatie - als het evaluatie-instrument tot volle wasdom is gekomen. De derde reden voor de keuze van de Gentse preventieprojecten is veeleer pragmatisch: de Gentse projectdossiers waren gebundeld in een jaarrapport en konden op die manier vlug en efficiënt geraadpleegd worden.

3.2. Beoordeling van de planevaluatie via het projectdossier

3.2.1. Vastleggen van de doelstellingen

Vijf aspecten zijn noodzakelijk bij het vastleggen van de doelstellingen van een sociale interventie: het uitvoeren van een probleemanalyse, het vastleggen en ondubbelzinnig formuleren van de doelstellingen, het meetbaar (en eventueel kwantificeerbaar) maken van die oogmerken, het opstellen van een doelhiërarchie en die verbinden met een tijdsdimensie.

Het formuleren van de doelstellingen hangt samen met een analyse van de te bereiken gewenste situatie uit de bestaande ongewenste situatie. Vandaar dat een grondige probleemanalyse het formuleren van de doelstellingen steeds moet voorafgaan. In die probleemanalyse dient het voorkomen van het probleem vervat te zitten. Verder moet je de oorzaken van het probleem identificeren en mogelijke gevolgen modelleren.

Zonder het vastleggen van concrete en voorafbepaalde doelstellingen is ieder evaluatieonderzoek een zinloze activiteit. Aangezien de oogmerken fungeren als criteria voor succes, volstaat het niet ze duidelijk te omschrijven. De objectieven dienen bij voorkeur ook meetbaar (en kwantificeerbaar) te zijn. Het operationaliseren van de oogmerken vormt dan ook één van de meest cruciale activiteiten in evaluatieonderzoek. Slechts zelden worden doelstellingen door de projectverantwoordelijken of door andere betrokkenen (11) immers zo geformuleerd dat ze probleemloos operationaliseerbaar zijn. Meestal zijn ze vaag geformuleerd in algemene of langetermijn bewoordingen, zijn ze intern contradictorisch, kunnen ze niet in verband gebracht worden met de sociale interventie of zijn ze zelfs helemaal afwezig (Schulberg en

Baker, 1971: 74-75). De redenen hiervoor hebben voornamelijk te maken met organisationele complexiteit, waardoor de verschillende subeenheden binnen een organisatie niet of te weinig op elkaars werking afgestemd zijn. Ook politiek-electorale motieven kunnen in het geval van overheidsbeleid het expliciet uitwerken van de oogmerken bemoeilijken. Bij beleidsinstanties is er veelal sprake van symbolische doeleinden en andere vormen van 'window dressing'. Doelstellingen zijn dan:

"vooral functie van politieke overreding en vormen een signaal naar de publieke opinie dat beleidsmensen een welbepaalde problematiek belangrijk achten." (Swanborn, 1999: 89-90).

Verder moet je rekening houden met het feit dat organisaties ultiem hun voortbestaan willen verzekeren wars van de motieven waarvoor ze eigenlijk werden opgericht. In dat geval is er sprake van een zogenaamde doelverschuiving (Merton zoals vermeld in Lammers et al., 1997: 89). Het expliciteren van die verborgen agenda of het te concreet maken van niet-haaltbare - want niet-nagestreefde doelstellingen - zou disfunctioneel zijn voor de verantwoordelijken.

Ten slotte is het ook wenselijk om een doelboom of doelhiërarchie vast te leggen. Een doelboom geeft de oorzakelijke verbanden weer tussen de diverse oogmerken en verbindt ze met een tijdsdimensie. Zo kan je eerst kortetermijndoelen evalueren alvorens middellange of langetermijnobjectieven te beoordelen - deze doelstellingen op korte termijn zijn meestal een middel om een later doel te bereiken. Al te vaak wordt verondersteld dat het bereiken van kortetermijndoelen automatisch leidt tot het halen van langetermijnobjectieven. Dit geeft enerzijds aanleiding tot het verwaarlozen van de meting van kortetermijndoelen en het exclusief evalueren van de ultieme doelstellingen. Als de veronderstelde verbanden tussen korte- en langetermijndoelen echter fout blijken, zijn die langetermijndoelen eigenlijk onbereikbaar. Anderzijds worden op die manier de doelen die wel binnen het bereik van het sociaal programma liggen, niet gemeten waardoor verkeerdelijk de effectiviteit van het *gehele* sociaal programma in vraag wordt gesteld (Rutman, 1977a: 22). Modellen (12) die de oorzakelijke verbanden tussen de kortetermijn- en langetermijn doelstellingen specificeren, zijn een eerste aanzet om eventuele lacunes binnen de doelhiërarchie op te sporen. Hierin kan je ook mogelijke neveneffecten van de sociale interventie schematiseren. De kosten van deze neveneffecten kan je dan later in acht nemen bij de keuze van de interventiestrategie of de in te zetten middelen (zie Scriven, 1991).

Het projectdossier vraagt een grondige probleemanalyse met het expliciet aangeven van het voorkomen van het probleem en het identificeren van de oorzaken. In het dossier moeten de projectverantwoordelijken ook aangeven wat de doelstellingen zijn en hoe de doelhiërarchie eruitziet. Hierin dienen ze de relaties tussen de verschillende oogmerken te verduidelijken, te motiveren en te verbinden met een tijdsdimensie. Een belangrijk tekort in het projectdossier is dat er niet wordt gevraagd alle doelstellingen te voorzien van indicatoren. Enkel bij de de kortetermijndoelen, die *de facto* concrete acties zijn, wordt ernaar gevraagd. In de meeste gevallen echter opent de wijze waarop de doelstellingen zijn vastgelegd en de doelhiërarchie is opgesteld, weinig perspectieven tot een zinvol en genuanceerd evaluatieonderzoek (zie tabel 2).

Tabel 2. Evaluatie van het vastleggen van de doelstellingen

	Buurt pre- ventie	Integr a- tie migran- ten	Citycoa- ching	Spijbel- project	Bestrijding en voor- koming van dief- stal	Stads- wachten
Probleemanalyse: - voorkomen pro- bleem	2	1	1	1	3	2
- aangeven oorzaken	3	2	3	2	3	2
Formuleren van de doelstellingen	2	2	2	2	3	2
Opgeven van indicatoren	0 / 2	0 / 2	0 / 1	0 / 2	0 / 3	0 / 2
Opstellen van een doelhiërarchie: aan- geven van causale verbanden	1	1	1	1	1	1
Fasering van het project	1	3	3	2	3	3

Legende: 0 = niet voorzien in het projectdossier; 1 = voorzien en niet ingevuld of irrelevante tekst: onvoldoende; 2 = voorzien en ingevuld met relevante tekst, maar vaag en/of dubbelzinnig: voldoende; 3 = voorzien, ingevuld, relevant, precies en ondubbelzinnig: goed. Hoewel dit een heel ruwe en tentatieve maat is discrimineert ze tussen de verschillende projectdossiers.

Allereerst zijn de diverse oogmerken veelal te vaag en te dubbelzinnig geformuleerd. Het project 'City- en fancoaching en integratie via sport' (13) bijvoorbeeld vermeldt in de doelboom begrippen zoals 'ontwikkelingskansen bieden', 'emanciperen', 'inspraak bevorderen', etc.. Deze begrippen staan open voor diverse interpretaties die - wanneer je de betekenis niet verengt - zich niet of nauwelijks laten vatten in een indicator. Hoewel je complexe sociale fenomenen moeilijk met een unidimensionele maat kan karakteriseren (voor een bespreking van dit spanningsveld zie bijvoorbeeld Sjöberg, 1975), vergemakkelijkt zo'n vage formulering deze taak allerminst. Ook het 'Spijbelproject' (14) hanteert te vage omschrijvingen van oogmerken. De formulering van de hoofddoelstelling, namelijk 'het schoolverzuim beperken', is te ruim en leent zich moeilijk tot een adequate operationalisatie. Nochtans kan je het exact aantal geregistreerde spijbelaars in de onderzochte scholen als indicator voor de omvang van het spijbelprobleem beschouwen en alsdusdanig gebruiken in de formulering van de doelstelling. Zo kan je bijvoorbeeld een bepaalde percentuele daling van het aantal spijbelaars van 1996 vooropstellen als doelstelling voor 1997.

Ten tweede worden de doelstellingen zelden vergezeld van gekwantificeerde indicatoren. Zowel met de hoofddoelstelling als met de langetermijn- en middellangetermijndoelen zijn geen indicatoren verbonden. Het projectdossier heeft die mogelijkheid immers niet ingebouwd. Enkel de kortetermijndoelen (15) zijn voorzien van indicatoren. In sommige gevallen kan je bovendien twijfelen aan de geldigheid van die indicatoren. Of een indicator als 'aantal bereikte spijbelaars' in het 'Spijbelproject' het resultaat van een kwalitatief hoogstaande en individueel aangepaste hulpverlening weergeeft, valt te betwijfelen. Zou een welbepaalde percentuele daling van het aantal recidiverende spijbelaars geen betere indicator vormen voor de kwaliteit van de aan-

geboden hulpverlening? Het aantal en soort behandelde spijbelaars zou bijvoorbeeld wel als proximale indicator kunnen fungeren voor de mate waarin en welk deel van de doelpopulatie wordt bereikt.

Ten derde, wordt het aangeven van de oorzakelijke relaties tussen de verschillende oogmerken verwaarloosd, hoewel men er in het projectdossier expliciet om vraagt. Misschien heeft dit te maken met een verwarring in het projectdossier tussen termijn en oorzakelijkheid. Zo suggereren de termen korte- en langetermijn een tijdsdimensie, terwijl het dossier een causale verklaring - een effectrelatie - verwacht. De meeste projecten verduidelijken dus niet op welke manier het bereiken van de doelen op korte termijn zal leiden tot het realiseren van de doelstellingen op middellange en lange termijn (in de lijn met de kritiek van Wholey, 1977 en Rutman, 1977a). De projectverantwoordelijken maken er zich veelal vanaf met nietszeggende, irrelevante *passe-partouts*, zoals:

"operationaliseren van de doelstellingen op lange termijn."

"de doelen op korte termijn zijn de concrete acties. Deze acties geven een aantal projecten aan die de realisatie van de doelen zoals gesteld op MLT, LT, en de hoofddoelstelling mogelijk maken. (16)"

Wanneer projectverantwoordelijken wel verbanden vermelden, grijpen ze vaak naar 'common-sense' benaderingen van criminaliteit. In de meeste projecten veronderstellen ze bijvoorbeeld een bijna deterministische relatie verondersteld tussen het plegen van crimineel gedrag en het voorkomen van onveiligheidsgevoelens bij de bevolking. Dit verband is echter heel wat problematischer dan die voorstelling laat vermoeden. Onveiligheidsgevoelens kennen hoogstwaarschijnlijk andere antecedenten dan de zogenaamde objectieve criminaliteitsgraad. Zo kunnen ook sociaal-economische, institutionele of ecologische onzekerheid aan de basis liggen van de ontwikkeling van onveiligheidsgevoelens (zie bijvoorbeeld Adams en Serpe, 2000; Hollway en Jefferson, 1997; Lupton, 2000). Door de relatie echter overmatig te criminaliseren bestaat het gevaar dat onrealistische en onbereikbare einddoelstellingen worden nagestreefd - een nutteloze, tijd- en geldverslindende bezigheid.

Het aangeven van de fasering van het doelbereik ten slotte wordt in bijna elk project duidelijk aangegeven. Toch gaat het volgens mij in sommige gevallen om een nogal onrealistische termijn. Zo vermeldt het project 'Stadswachten' (17) dat alle doelstellingen binnen de termijn van één jaar zullen worden verwezenlijkt. Hierbij behoren het verminderen van het aantal langdurig werklozen, het verbeteren van de leefbaarheid in de stad en het verminderen van de objectieve en subjectieve onveiligheid. Dat het inzetten van stadswachten een zeker effect zal uitoefenen op deze doeleinden is mogelijk. Of dit alles zich echter zal voltrekken binnen één jaar is hoogst onwaarschijnlijk. Een realistischer inschatting van de fasering van het project dringt zich op.

3.2.2. Kennis en scherpe omschrijving van de doelgroep

Een tweede essentieel onderdeel van iedere planevaluatie is een gedetailleerde omschrijving van de doelgroep van de sociale interventie. Wat zijn de demografische, sociale en psychologische kenmerken van de doelpopulatie? Meestal gaat het om eigenschappen zoals leeftijd, woonplaats, inkomen, opleiding, attitudes, interne versus externe controlelocus, zelfbeeld, etc. (zie hiervoor bijvoorbeeld Kotler en Roberto, 1989: 27). Op basis van die kenmerken kan je een profiel van de doelgroep opstellen en kan je de sociale interventie op maat van dit profiel uitwerken.

Het projectdossier vereist een duidelijke afbakening van de doelgroep, maar er wordt niet expliciet gevraagd naar de specifieke kenmerken ervan. Het project 'Integratie migranten' (18) bijvoorbeeld probeert het maatschappelijk isolement van allochtonen op te heffen en hun maatschappelijke positie te verbeteren. Dit project richt zich hierin tot alle allochtone inwoners van Gent. Maar: zijn alle allochtone inwoners van Gent wel maatschappelijk geïsoleerd of gaat het slechts om specifieke - nationale - groepen? Situeren ze zich in welbepaalde buurten of moeten ze veeleer socio-demografisch gekenschetst worden? In alle geval roept deze afbakening en de gebrekkige kennis van de doelgroep meer vragen op dan ze beantwoordt.

Op dat vlak vormt het initiatief in het 'Spijbelpoject' om via een vragenlijst een gedetailleerd beeld te krijgen van de behandelde problematiek een unieke gelegenheid (19) om de conceptualisering van de sociale interventie te optimaliseren. Via die vragenlijst is het mogelijk om de aard en de omvang van het spijbelpoject in het Gentse in te schatten, de doelgroep te karakteriseren - niet enkel op basis van leeftijd - en de wijze te achterhalen waarop spijbelen door de jongeren zélf wordt gepercipieerd. Een grondige analyse hiervan levert onschatbare input op voor de ontwerpfase van een sociale interventie, waarbij de veelal schuchtere en op intuïtie gestoelde tussenkomst nu ook empirisch kan worden onderbouwd.

3.2.3. Een expliciete formulering van de beleidstheorie

De introductie van theoretische inzichten in evaluatieonderzoek komt er als kritiek op een eerdere, a-theoretische benadering van evaluatie, waarin enkel werd nagegaan of en in hoeverre projecten hun doelstellingen bereikten. Aangezien de meeste projecten opgestart in de jaren '60 en '70 hun objectieven niet haalden, werd de vraag naar de redenen hiervoor prangender dan ooit. Deze vraag bleef binnen de experimentele 'probeer en kijk of het werkt'-benadering echter onbeantwoord (zie bijvoorbeeld Rossi, 1994; Filstead, 1979: 39) (20).

Voor de Nederlandse literatuur levert een aantal boeiende inzichten op met betrekking tot het gebruik van theorieën in evaluatieonderzoek (zie Leeuw, 1989; Bressers en Hoogerwerf, 1984). Zij verwijzen naar het begrip beleidstheorie dat ze omschrijven als:

"de tot een geheel van hypothesen gereconstrueerde of samengevatte veronderstellingen die aan een beleid ten grondslag liggen." (Leeuw, 1989: 91).

Het nut van een beleidstheorie situeert zich in het expliciet maken van de oorzakelijke verbanden tussen de diverse fenomenen in het beleidsveld - i.e. het causale veldmodel - en de relaties tussen de interventiestrategie en de doelvariabelen - i.e. het impactmodel (Bressers en Hoogerwerf, 1984: 30). Zo kan je inconsistenties in de sociale interventie al in de ontwerpfase opsporen en benut je ten volle de bestaande theoretische en empirische kennis uit een bepaald domein. Al te vaak gebruikt men ondoordachte of op intuïtie gesteunde theorieën in het ontwikkelen van sociale interventies. Wanneer de fenomenen in de sociale werkelijkheid zich echter contra-intuïtief gedragen, wordt de potentiële effectiviteit van zulke op 'common-sense' gestoelde projecten ondermijnd. Een planevaluatie aan de hand van wetenschappelijke theorieën kan hier voor de nodige bijsturing zorgen.

Aan welke criteria moet een gedegen beleidstheorie voldoen? Hoe moet een beleidstheorie met andere woorden geconstrueerd en beoordeeld worden? De waarde van een beleidstheorie hangt af van het wetenschappelijke gehalte en het beleidsnut (21). Het wetenschappelijk gehalte duidt op de mate waarin de beleidstheorie wordt ondersteund door bevindingen uit bestaand sociaal-wetenschappelijk onderzoek en de mate waarin ze overeenkomt met in academische kringen aanvaarde theorieën. Verder zijn precisie, helderheid en consistentie van het gehanteerde begrippenarsenaal van belang. Het beleidsnut situeert zich op het vlak van de toepasbaarheid van de praktische implicaties van de beleidstheorie. Zo moet je praktische richtlijnen uit de theorie kunnen afleiden (vergelijk met Van Dijk, 1985).

De belangrijkste theoretische inspiratiebronnen (22) voor de preventieprojecten in het Gentse Veiligheids- en Samenlevingscontract 1997 zijn ongetwijfeld de sociale-controletheorie (Hirschi, 1969) en de situationele-controletheorie (Clarke, 1980; Wilson, 1985). De situationele-controletheorie grijpt terug naar het criminele mensbeeld van de 18de eeuw - een mensbeeld dat de crimineel niet als wezenlijk verschillend beschouwt van de niet-crimineel. Beiden zijn rationele wezens die aan de hand van een kosten-batencalculus welbepaalde handelingen stellen. Mensen gaan pas handelen wanneer de kosten-batenratio positief uitvalt en het is diezelfde rationele calculus die aan de basis ligt van delinquent gedrag.

Het criminologisch marktmodel van Van Dijk ligt perfect in de lijn met de grondbeginselen van de situationele-controletheorie. Criminaliteit is in zijn visie:

"de resultante van vraag en aanbod, ofwel de resultante van persoonlijke motivatie en uitnodigende elementen in de situatie." (Hauber, 1999: 262).

Door de stijgende welvaart in het laatste kwart van de 20ste eeuw is het aanbod aan kostbare goederen enorm toegenomen. Dit resulteert in meer gelegenheid tot vermogensdelinquentie of tot bepaalde vormen van vandalisme. Parallel met dit toenemende aanbod loopt een forse daling van de pakkans door een vermindering van de formele, de informele en de functionele controle. De formele controle, in essentie beli-

chaamd door politie en rijkswacht, is grotendeels teloorgegaan door de reorganisatie en centralisatie van de verschillende korpsen met weinig frequente politieursurveillance als voornaamste gevolg. Toegenomen processen van individualisering liggen verder aan de basis voor de daling van de informele sociale controle, zeker binnen de (groot)stedelijke woongebieden. De functionele controle, zoals vroeger uitgeoefend door huismeesters of conducteurs op de tram of bus bijvoorbeeld, heeft sedert de jaren '70 een achteruitgang geboekt hoofdzakelijk wegens financiële besparingen.

Ook de escalatietheorie van Zimbardo, die opnieuw in de belangstelling is gekomen via James Q. Wilson's inzichten uit 'Fixing Broken Windows' (Wilson, 1985) kan je catalogeren als een situationele-controletheorie. Centraal idee in Zimbardo's escalatietheorie is de stelling dat zichtbare tekenen van criminaliteit, zoals graffiti op muren of vernielingen aan gebouwen, aanzetten tot delinquent gedrag bij anderen. Het is dan ook wenselijk om die uiterlijk zichtbare sporen van criminaliteit zo vlug mogelijk te herstellen en uit het straatbeeld te doen verdwijnen. Wilson heeft op die basisidee verder gewerkt en stelt dat het van groot belang is om zo vroeg en zo snel mogelijk op die 'kleinere' vormen van misdaad te reageren (23). Op die manier zou het niet alleen onmogelijk worden dat dergelijke onhoffelijkheden uitgroeien tot ernstige misdadigheid. Wilson hoopte ook dat de (in)formele controle op die onhoffelijkheden de verzwakte gemeenschapszin bij de buurtbewoners nieuw leven zou inblazen.

Zo geldt het project 'Bestrijding en voorkoming van diefstal' (24) als prototypisch voorbeeld van een initiatief geïnspireerd door de situationele-controletheorie in de lijn van Van Dijk. Dit project heeft immers tot doel de Gentse bevolking te sensibiliseren met betrekking tot woninginbraken en fietsdiefstallen via het verlenen van onder andere techno-preventieve beveiligingsadviezen, het opzetten van buurtobservatienetwerken en het introduceren van stadswachten. Met andere woorden, de preventieve kracht van dit project situeert zich in het reduceren van de gelegenheid tot het plegen van criminaliteit en in het versterken van de (in)formele controle:

"In het bijzonder wijzen we op het feit dat in het voorkomen van criminaliteit, in casu de diverse vormen van diefstal, het aannemen van een veiligheidsbewust gedrag een belangrijke factor uitmaakt. Dit gedrag slaat op de bereidheid tot het toepassen van preventieve maatregelen (i.e. techno-preventieve maatregelen) en de informele sociale controle die in de moderne samenleving is afgezwakt."

"door aan zelfbeveiliging te doen worden de potentiële risico's beperkt en door zelf toezicht te houden in de eigen leefomgeving en verdachte situaties aan de politie te melden doet men ook aan preventie (buurtobservatieacties) (25)."

Het project 'Stadswachten' draagt eveneens de evidente sporen in zich van de situationele-controletheorie.

'Stadswachten' kadert ook deels binnen de filosofie van Wilson. Kleine onregelmatigheden en/of misdrijven, zoals een defecte wegeninfrastructuur, verval of leegstand van gebouwen, graffiti op muren, slechte verlichting, etc. worden zo veel mogelijk

gesignaleerd, opdat de herstelling ervan de aanzet tot zware vormen van criminaliteit zou verhinderen.

Het aantal en de verscheidenheid van de beleidsmatige toepassingen van de verschillende varianten van de situationele-controletheorie zijn duidelijke indicatoren van het beleidsnut of de beleidsgevoeligheid ervan. Over de kwaliteit van het wetenschappelijke gehalte van de theorie lopen de meningen echter uiteen. Zo is er allereerst weinig sociaal-wetenschappelijk onderzoek beschikbaar naar de geldigheid van deze theorie (Geerlof en Naafs, 1990: 410-411). Verder doet de theorie geen poging om in te werken op de fundamentele motivatie tot het plegen van strafbaar gestelde handelingen - het gaat met andere woorden hoofdzakelijk om symptoombestrijding. Vandaar dat de kansen op langdurig succes van preventieprojecten gebaseerd op deze theorie, enigszins bescheidener moeten worden ingeschat.

De sociale-controletheorie van Travis Hirschi (Hirschi, 1969) vertrekt van de idee dat ieder individu gemotiveerd is tot het plegen van crimineel gedrag. Het is bijgevolg niet zozeer de motivatie tot het stellen van delinquente handelingen die om een verklaring vraagt (26), maar de redenen die mensen ervan weerhouden criminaliteit te plegen. Hirschi gaat met andere woorden op zoek naar de mechanismen die individuen beletten in de criminaliteit af te glijden. Hij stelt dat affectieve en zakelijke bindingen (de zogenaamde 'social bond') tussen het individu en de gemeenschap een sociaal controlemechanisme vormen op de inherente drijfveer van het individu tot het plegen van strafbaar gesteld gedrag. De nadruk in preventieprojecten geïnspireerd door deze theorie ligt derhalve op het verhogen van de informele sociale controle, zoals het opzetten van buurt-informatienetwerken of op het proberen te herwinnen of versterken van de bindingen van - veelal - jongeren met de gemeenschap.

Het 'Spijbelproject' en het 'City- en fancoachingproject' laten zich deels door dit perspectief inspireren. Beide proberen immers een vroegtijdig gebrek aan sociale bindingen met de gemeenschap op te sporen en te verhelpen via een versterking van de informele sociale controle. Dit gebeurt respectievelijk door de bindingen met de school te versterken en door het verenigingsleven en het aanbod van andersoortige vrijetijdsbesteding meer af te stemmen op de leef- en ervaringswereld van jongeren uit achtergestelde buurten.

Ook hier valt op het beleidsnut van de theorie weinig aan te merken. De kwaliteit van de wetenschappelijke verklaringskracht heeft echter meer discussie losgeweekt (Geerlof en Naafs, 1990). Vooral het negeren van de motivatie tot het plegen van strafbaar gesteld gedrag wordt aan de kaak gesteld, waardoor aan de effectiviteit kan worden getwijfeld (zie bijvoorbeeld Young, 1999) (27).

Samengevat, de theoretische onderbouw van de meeste preventieprojecten is een amalgaam of een combinatie van bestaande - veelal eenzijdig op sociale of situationele controle gebaseerde - criminaliteitstheorieën, hoewel expliciete verwijzingen ernaar ontbreken. Het gaat veeleer om relatief intuïtieve interpretaties die de theoretische beperkingen van beide controleperspectieven niet of nauwelijks inculceren. Het succes van beide theoretische perspectieven situeert zich waarschijnlijk in het grote

beleidsnut, i.e. in het relatieve gemak waarmee je op korte termijn manipuleerbare variabelen kan identificeren om er beleidsmatig op in te grijpen.

3.2.4. Een zorgvuldig geformuleerd project: strategiebepaling en takenpakket

Een laatste onderdeel van een planevaluatie vormt de uitwerking van de strategie van de sociale interventie om van de bestaande feitelijke situatie via de doelhiërarchie de gewenste situatie te bereiken. Het is niet de bedoeling om in dit artikel een overzicht te geven van de verschillende types van interventie die proberen in te werken op een verandering van gedrag of attitudes (zie hiervoor bijvoorbeeld Kotler en Roberto, 1989: 20-23). Voor een planevaluatie zijn vooral belangrijk: aangeven op welke oorzaken van het probleem het preventieproject zal inwerken, hoe en waarom het project een impact zal hebben op de te manipuleren oorzaken en via welke concrete acties dit zal gebeuren.

Tabel 3. Evaluatie van strategie preventieproject

	Buurt- pre- ventie	Integra- tie migran- ten	Citycoa- ching	Spijbel- project	Bestrijding en voorko- ming van diefstal	Stads- wachten
Aangeven te manipuleren variabelen	1	2	2	2	3	3
Expliciteren theoretische onderbouw van de strategie (i.e. impactmodel)	1	1	1	1	1	1
Aangeven concrete, te ondernemen acties	3	3	3	3	3	3

Legende: 0 = niet voorzien in het projectdossier; 1 = voorzien en niet ingevuld of irrelevante tekst: onvoldoende; 2 = voorzien en ingevuld met relevante tekst, maar vaag en/of dubbelzinnig: voldoende; 3 = voorzien, ingevuld, relevant, precies en ondubbelzinnig: goed. Hoewel dit een heel ruwe en tentatieve maat is discrimineert ze tussen de verschillende projectdossiers.

Het projectdossier voorziet de mogelijkheid tot het aangeven van de te manipuleren variabelen, het expliciteren van de interventietheorie en het gedetailleerd beschrijven van alle concrete acties. Verder vraagt het expliciet naar de relatie van elke actie tot de doelstellingen.

Toch getuigen alle projectdossiers van een gebrekkige conceptualisering van de gehanteerde strategie, die bovendien weinig theoretisch onderbouwd is. Het 'Spijbelproject' vormt hiervan een voorbeeld. De strategie bestaat erin om via individuele hulpverlening en begeleiding, waarin zowel de ouders als de school worden betrokken, schoolverzuimers opnieuw te motiveren om de lessen bij te wonen. Hierbij wordt nauw samengewerkt met de PMS-centra, de jeugdrecherche, het Comité voor Bijzondere Jeugdzorg, de Sociale Dienst bij de Jeugdrechtbank en de Bemiddelingscommissie (28). Het impactmodel is echter weinig expliciet psychologisch of sociaal-psychologisch geïnspireerd en berust eigenlijk hoofdzakelijk op een intuïtieve bena-

dering van de jongere en haar/zijn individuele motivatie voor spijbelen. Het projectdossier bevat wel een duidelijke omschrijving van het 'hoe' achter de relatie tussen hulpverlening en beperking van schoolverzuim, namelijk via een fictief contract opgesteld met de jongere en via contacten met ouders en schooldirectie voor het signaleren van welbepaalde problemen. Het meer theoretische 'waarom' van dit verband wordt echter nergens uitgelegd en juist daar ligt de kracht van een aangepaste interventiestrategie. Van de andere projecten kan met betrekking tot het aangeven van de theoretische onderbouw ongeveer hetzelfde gezegd worden.

3.3. Beoordeling van de procesevaluatie in het projectdossier

3.3.1. *Overeenkomst tussen uitvoering en blauwdruk?*

Een belangrijk onderdeel van iedere procesevaluatie is een vergelijking van de werkelijk uitgevoerde organisationele handelingen met hetgeen vooraf gepland was aan acties. De meeste mislukkingen van sociale programma's zijn immers te wijten aan een gebrekkige implementatie en dus aan een discrepantie tussen plan en werkelijkheid (Rossi en Freeman, 1993: 167).

De rapportering van de concreet uitgevoerde acties in het projectdossier en de vergelijking met wat werd vooropgesteld, levert het basismateriaal voor een grondige procesevaluatie. Het projectdossier geeft minutieus aan welke acties volledig, welke deels en welke niet werden uitgevoerd en vermeldt de redenen hiervoor. Toch wordt in sommige gevallen de verwachte score op de indicatoren van de concrete acties niet vermeld. Zo is de verwachte score op de indicator voor het 'verlenen van beveiligingsadviezen' in het project 'Bestrijding en voorkoming van diefstal' bijvoorbeeld niet opgegeven, zodat een vergelijking met de werkelijk behaalde score op die indicator niet kan worden gemaakt. De conclusie dat die actie volledig aan de verwachtingen beantwoordt, is bijgevolg niet helemaal gerechtvaardigd. Dezelfde redenering gaat op voor de inzetten van stadswachten en het opzetten van buurtobservatieacties: al te gemakkelijk worden bepaalde acties als succesvol beoordeeld.

Waarin het projectdossier helemaal in gebreke blijft, is in het vaststellen van het verschil tussen het 'bedoelde' doelpubliek en de concreet bereikte doelgroep. Sommige delen van de doelgroep bereik je immers niet of moeilijk; bepaalde delen kunnen oververtegenwoordigd zijn, etc.. Eenmaal je de redenen hiervoor hebt achterhaald, kan een zinvolle bijsturing van de sociale interventie leiden tot het bereiken van alle delen van de doelpopulatie. Aangezien bijvoorbeeld het project 'Bestrijding en voorkoming van diefstal' het initiatief voor een aanvraag van beveiligingsadvies aan de mensen zelf overlaat, mag je veronderstellen dat bepaalde delen van het doelpubliek meer van de aangeboden diensten gebruik zullen maken dan andere. Wie bereik je precies? Heeft dit deel van het doelpubliek ook de grootste criminaliteitslast? Was het niet de bedoeling om de gehele Gentse bevolking in te lichten en te sensibiliseren? Een degelijke 'coverage evaluation' (Bennett en Lumsdaine, 1975) behoort echter niet tot de mogelijkheden.

Een andere bron van discrepantie vormt de deskundigheid en motivatie van het personeel (Scriven, 1996: 396). De uitvoering van het project is uiteindelijk het werk van de medewerkers. Als zij er een andere visie op nahouden dan de projectontwerpers of als hen de motivatie en/of deskundigheid ontbreekt, kan dit de geplande werking van de sociale interventie grondig verstoren. Het projectdossier peilt expliciet bij de projectverantwoordelijke(n) naar de deskundigheid van haar/zijn medewerkers - de personeelsleden voldoen trouwens allen aan de voor het project vereiste functieprofiel.

Een verschil tussen ontwerp en concrete uitvoering kan ten slotte te wijten zijn aan het optreden van niet-geanticipeerde knelpunten of neveneffecten (Scriven, 1996: 400). Meestal gaat het bij knelpunten om het ontberen van financiële en/of organisatorische middelen. Sommige hiervan, zoals het beschikbare budget en personeel, de nodige ruimtes of gebouwen, administratieve steun of begeleiding, etc. kan je op voorhand in de planevaluatie voorzien. Andere zijn dan weer vrij onvoorspelbaar. Bepaalde medewerkers van het project kunnen bijvoorbeeld ziek vallen of zich vroegtijdig terugtrekken. Er kunnen ook niet-geanticipeerde neveneffecten optreden. De vertroebelen van relaties tussen de verschillende subeenheden van een organisatie kan voor problemen zorgen.

Al deze aspecten, i.e. de uitvoerders, de omkadering, de hulpbronnen, de neveneffecten en knelpunten en de overlegstructuren binnen het project worden duidelijk in het projectdossier gerapporteerd. Vaak klagen verantwoordelijken over een gebrek aan personeelsbezetting bij het uitvoeren van de preventieprojecten (29). Dit heeft repercussies voor de aard en de kwaliteit van de uit te voeren taken, zodat je hiermee in een bijsturing van het project of in een eventuele effectiviteitsmeting rekening moet houden. Als het project faalt, kan je immers nooit met zekerheid besluiten tot een projectmatige dan wel een theoretische falings.

3.3.2. *Blootleggen van de oorzakelijke mechanismen*

Het tweede luik van een procesevaluatie vormt het blootleggen van de oorzakelijke mechanismen die verantwoordelijk zijn voor de effectiviteit van het project. Het gaat erom uit de veelheid aan processen die kenmerkend zijn voor een sociale interventie, de causaal werkzame te isoleren en te identificeren. Net zoals in basisonderzoek probeer je zoveel mogelijk de theoretische onderbouw uit het ontwerp te verifiëren en alternatieve verklaringen voor de verbanden tussen de ingezette middelen en doelstellingen te falsifiëren. Je gaat met andere woorden na wat veroorzaakt, wat conditioneer, wat statistisch interageert en wat slechts als randvoorwaarde fungeert. Een procesevaluatie is in dit opzicht onontbeerlijk in het maximaliseren van de geldigheidsaanspraken van het verband tussen de sociale interventie en de waargenomen effecten (Lipsey, 1993: 8-9; zie hiervoor ook Lipsey, 1988: 10-11).

Dit type procesevaluatie kan niet worden uitgevoerd, aangezien een experimenteel ontwerp om de effectiviteit van een project na te gaan ontbreekt.

3.4. Beoordeling van de productevaluatie in het projectdossier

Een productevaluatie vormt een methodisch uiterst complexe en hoogst uitdagende bezigheid. Het klassieke gerandomiseerde experiment biedt de grootste theoretische garantie om de effectiviteit van een sociale interventie vast te stellen - en niet enkel de doelbereiking. De complexiteit van de maatschappelijke context waarin je dit kwantitatieve ontwerp moet implementeren, staat de universele toepasbaarheid ervan echter in de weg. Meestal moet je kiezen voor theoretisch minderwaardige kwantitatieve en/of kwalitatieve ontwerpen, die praktisch makkelijker haalbaar zijn. Toch moeten evaluatoren steeds ijveren om de rigide en strikte methodische eisen van het klassieke experiment zoveel mogelijk te benaderen. Zoniet kan je nooit met wetenschappelijke zekerheid besluiten dat een project werkelijk effectief is.

Het projectdossier voorziet geen enkele mogelijkheid voor het verrichten van een wetenschappelijk onderbouwde productevaluatie. Bijgevolg behoren een kostenbaten- of een kosteneffectiviteitevaluatie ook niet tot de mogelijkheden. Toch doen sommige projectverantwoordelijken uitspraken over de effectiviteit van bepaalde acties of zelfs van een heel project. De geldigheid van deze uitspraken moet dan ook met de nodige scepsis worden behandeld, aangezien ze op geen enkele sociaal-wetenschappelijke grond berusten.

4. CONCLUSIE

De verschillende onderdelen van het projectdossier vormen in essentie een goede aanzet tot het verrichten van de verschillende types van evaluatieonderzoek. Het evaluatieve potentieel van het dossier is dan ook aanzienlijk. De vereiste theoretische invulling van het project met de probleemstelling, de identificatie van de doelgroep, de doelstellingen en de interventiestrategie vergemakkelijken een planevaluatie. Het ontbreken van de mogelijkheid om de doelstellingen van indicatoren te voorzien, is het enige tekort. Een procesevaluatie krijgt vorm via een vergelijking van de geplande interventie met de in realiteit uitgevoerde interventie. Verder wordt de inzet en functievervulling van het personeel beoordeeld en knelpunten en/of randvoorwaarden geïdentificeerd. Of en in hoeverre de interventie de doelgroep bereikt, komt echter niet ter sprake. Een productevaluatie ten slotte, behoort niet tot de mogelijkheden, hoewel het projectdossier hiertoe reeds een aantal belangrijke voorbereidende stappen zet. Productevaluaties vereisen echter een aantal bijkomende ingrepen, zoals het vastleggen van een controlegroep, het introduceren van een voor- en nameting, toevallige toewijzing, etc. geheel in de lijn van het experimentele ontwerp à la Suchman (1967) of Cook en Campbell (1979).

In de praktijk echter wordt het potentieel van het projectdossier slechts gedeeltelijk benut. Een eerste vaststelling is de gebrekkige uitwerking van de probleemstelling. Zelden of nooit wordt die formulering en de te hanteren sociale interventie voorafge-

gaan door een gedegen wetenschappelijke analyse. Zo blijkt de theoretische conceptualisering van de oorzaken en correlaten van het probleem gebrekkig, vaag geformuleerd en nauwelijks op wetenschappelijke bevindingen gestoeld. Verder blijven de kenmerken van de doelgroep, hun leefwereld, hun geografische en/of subculturele spreiding onbekend. Of ze worden heel intuïtief ingevuld door de projectverantwoordelijken. Gebrekkige kennis van het socio-demografische profiel van de doelgroep verhindert de uitwerking van een op maat van dit profiel aangepaste interventie - een *sine qua non* voor een succesvol en effectief project (zie bijvoorbeeld Kotler en Roberto, 1989: 27 e.v.).

Ten tweede laat geen enkel project zich volledig inspireren door één bepaalde criminaliteitstheorie. Op die manier negeer je binnen een project de bestaande wetenschappelijke inzichten omtrent een bepaalde problematiek en blijft het beleidsmatige potentieel van die kennis ongebruikt (Swanborn, 1999: 147). Het is beter dat elk project zich minstens baseert op een specifieke theorie, wat niet impliceert dat het hele veiligheidsbeleid zich door één en dezelfde theorie moet laten inspireren. De hier geanalyseerde beleidsprojecten vormen een welgemeende, maar veeleer schuchtere en theoretisch weinig onderbouwde poging voor de preventie van criminaliteit. Mogelijk ligt tijdsgebrek aan de basis van het verwaarlozen van de ontwerpfase van de preventieprojecten. Het analytisch en planmatig uitdenken, formuleren en argumenteren van het beleid neemt immers relatief veel tijd in beslag. Ook laten projectverantwoordelijken zich nogal eenzijdig inspireren op controletheorieën en wordt op de sociaal-structurele oorzaken van criminaliteit nauwelijks projectmatig ingewerkt.

Een derde vaststelling is de neiging om onredelijke en *de facto* onbereikbare doelstellingen voorop te stellen. Ambitieuze doelstellingen kunnen nuttig en zinvol zijn binnen het politiek-electorale steekspel, ze zijn zelden een goede leidraad om de effectiviteit van een sociaal programma te testen (Swanborn, 1999: 89-90). In bijna ieder project is het verminderen van de onveiligheidsgevoelens een doelstelling. Nooit staat expliciet vermeld wat bedoeld wordt met onveiligheidsgevoelens en wat de specifieke oorzaken ervan zijn. De oorzaken worden automatisch gecriminaliseerd. Wie heeft nu het meest te lijden van die onveiligheidsgevoelens, waar zijn die mensen te lokaliseren, wat zijn hun kenmerken? Nergens vind je een analyse van deze vragen, waardoor de strategieën om er projectmatig op in te spelen sowieso veel kans hebben om ineffectief te blijven. Vanuit evaluatief oogpunt zou de focus van de meeste projecten veel bescheidener moeten zijn of opgesplitst moeten worden in verschillende en theoretisch goed onderbouwde deelprojecten. Die projecten krijgen dan elk hun specifieke en welomschreven inhoud en oogmerken, die in samenspraak met alle betrokkenen - dus ook slachtoffers - worden vastgelegd (Karlsson, 1996).

Ten vierde treden er een aantal problemen op bij het opstellen van de doelhiërarchie. Er worden vage omschrijvingen gehanteerd van de verschillende oogmerken, de relaties ertussen worden niet aangegeven of ze zijn slecht onderbouwd. Het projectdossier voorziet ook geen mogelijkheid om voor elk doel een gekwantificeerde indicator op te nemen. In sommige gevallen kan je twijfelen aan de geldigheid van de vermelde indicatoren.

Een vijfde vaststelling is het ontbreken van een 'coverage evaluation' bij de procesevaluatie. Bereik je de doelgroep of niet? Welke delen bereik je (niet)? Waarom of waarom niet? Inzicht hierin levert nuttige informatie op die kan teruggekoppeld worden naar de conceptualiseringsfase van het project. Op die manier kan je kiezen voor een engere of ruimere omschrijving van de doelgroep, gebaseerd op een aantal demografische, psychologische en sociale kenmerken. Zo kunnen er ook aangepaste en meer effectieve strategieën worden aangewend om die doelgroep te bereiken en te bespelen.

Ten zesde valt de vergelijking van de geplande acties met de werkelijk uitgevoerde een bijna unaniem positieve beoordeling te beurt, zelfs al is die niet in alle gevallen zonder meer gerechtvaardigd op basis van de gebruikte indicatoren. Dit zou je grotendeels kunnen toeschrijven aan de aard van de evaluatie. De evaluatieliteratuur is immers eensgezind over het problematische karakter van zelfevaluaties (zie bijvoorbeeld Radaelli en Dente, 1996: 54 e.v.). Op zich hoeft je zelfevaluaties echter niet zonder meer te vermijden. Wanneer het de bedoeling is om het beleidsresultaat te optimaliseren of om een rationele evaluatiecultuur te installeren is zelfevaluatie zeker een stap in goede richting. Om bovendien de betrouwbaarheid van die zelfevaluatie te verhogen en het eigenbelang van de projectverantwoordelijken en medewerkers enigszins te temperen zou je kunnen opteren om de subsidiëring van een project zoveel mogelijk los te koppelen van het succes of falen ervan (zie ook Depovere en Ponsaers, 1998: 83). Toch moet je voorzichtig omspringen met zelfevaluaties. Ten eerste zijn de meeste projectverantwoordelijken niet deskundig op het gebied van evaluatie en kan de wetenschappelijke waarde van hun beoordelingsarbeid in vraag worden gesteld. Ten tweede is het waarschijnlijk dat de projectmedewerkers hun beperkte tijd liever besteden in functie van het project dan ze te 'verspillen' aan de strenge vereisten van een evaluatieonderzoek. Hierdoor kan je opnieuw aan de betrouwbaarheid en geldigheid van hun beoordeling twijfelen.

Ten slotte voorziet het projectdossier geen enkele mogelijkheid tot een goede methodisch en theoretisch onderbouwde productevaluatie. De meeste uitspraken in verband met effectiviteit zijn eigenlijk uitspraken over doelbereiking, meestal gebaseerd op indrukken van de projectverantwoordelijken. Die uitspraken moet je zeker met de nodige scepsis benaderen. Zonder een experimenteel ontwerp kan immers geen gegronde uitspraak gedaan worden over effectiviteit: is het bereiken van de doelstelling te danken aan het project of zijn andere factoren verantwoordelijk voor het succes?

De hier beoordeelde preventieprojecten zijn goedbedoelde, zij het heel schuchtere en weinig onderbouwde pogingen om preventief op te treden tegen criminaliteit. Deze uitspraak impliceert geenszins dat criminaliteitspreventie geen essentieel onderdeel kan uitmaken van een effectief en verantwoord veiligheidsbeleid, integendeel. Het betekent enkel dat, als beleidsmensen hun beleidsprestaties willen optimaliseren via zelfevaluatie - als het preventiebeleid de stijging in criminaliteitsgraad wil drukken via het subsidiëren van goede projecten en het bijsturen of vervangen van falende initiatieven - een meer nauwgezette en kritische evaluatie vereist is. Hier kan een sociaal-wetenschappelijk gestuurde evaluatie, i.e. een evaluatieonderzoek, toe bijdragen. Dit is zeker het geval wanneer evaluatieonderzoek een hechte samenwerking

impliceert met alle betrokken partijen en het eigenlijk om een onderhandeld onderzoek gaat.

VOETNOTEN

- (1) Deze omschrijving van evaluatie houdt rekening met een reeks opmerkingen uit de recente literatuur (zie hiervoor Roose, 2000). Ten eerste volgen we Suchman in zijn onderscheid tussen evaluatie en evaluatieonderzoek (Suchman, 1967: 8 en 31). Het sociaal-wetenschappelijke van Suchman breiden we echter met de kwalitatieve methodologie (Patton, 1987; Greene, 1994). Een goed uitgewerkte wetenschappelijke methodologie kan immers informatieve vooringenomenheid van de beoordelaar tot een minimum te beperken - of haar/hem er toch minstens attent op te proberen te maken. Ten tweede mag je evaluatie niet beperken tot het vaststellen of en in hoeverre vooropgestelde doelen bereikt zijn (zie Cook en Campbell, 1979; Rossi en Freeman, 1993). Ook niet geanticipeerde effecten en de werking van een programma moeten betrokken (kunnen) worden in de evaluatie - een Scriveneske aanpassing (Scriven, 1991: 56). Ten derde moet het mogelijk zijn om via een kritische dialoog te komen tot onderhandelde criteria van succes. Zo hou je rekening met de waardediversiteit van de verschillende protagonisten (Stake, 1987: 293). Deze dialoog bevordert ook de terugkoppeling van de evaluatieresultaten (Weiss, 1971; Leviton en Hughes, 1981) en verhoogt het inzicht van de betrokkenen in de organisationele handelingen (Guba en Lincoln, 1989).
- (2) In de literatuur wordt hiervoor ook de term 'evaluability assessment' gereserveerd (Rutman, 1977b; Wholey, 1977), i.e. in hoeverre leent een interventie zich tot verdere (wetenschappelijke) evaluatie?
- (3) Een discrepantie tussen beide wordt ook wel eens een type III-fout genoemd naar analogie met de in de statistiek gebezigde type I- en type II-fout (Swanborn, 1999: 193).
- (4) De zogenaamde zwarte doos wordt als het ware geopend (Chen en Rossi, 1983; Chen, 1997).
- (5) Ook wel effectiviteitevaluatie genoemd.
- (6) De bevindingen zijn dus gebaseerd op de veronderstelling dat de gegevens uit het projectdossier een betrouwbare en geldige afspiegeling zijn van de werkelijkheid. Of de hier gebruikte dossiers een adequate afspiegeling zijn van hetgeen in het beleidsveld gebeurt, valt buiten het bestek van dit artikel.
- (7) Het gaat expliciet om een interne evaluatie om preventiewerkers ervan te overtuigen dat een diepgaande zelfevaluatie geen tijdverleis is, maar integendeel nuttige informatie kan opleveren. Het bedreigende en controlerende aspect dat onvermijdelijk uitgaat van een externe evaluatie, wordt bovendien tot een minimum beperkt. Tegelijk kan zelfevaluatie een aanzet vormen voor de installatie van een 'evaluatiecultuur'.
- (8) ARP staat voor Algemene Rijkspolitie en valt onder het Ministerie van Binnenlandse Zaken. De Algemene Rijkspolitie verzekert de wettelijke omkadering en de logistieke ondersteuning van de gemeentepolitie.

-
- (9) Zie 'Evaluatie 1997 van het Veiligheids- en Samenlevingscontract van de Stad Gent door de federale overheid' uit het Veiligheids- en Samenlevingscontract van de Stad Gent 1997, bijlage 3: 33.
 - (10) De preventieprojecten zijn de volgende: 'Buurtpreventie', 'Integratie migranten', 'City- en fancoaching en reïntegratie via sport', 'Spijbelproject', 'Bestrijding en voorkoming van diefstal', 'Stadswachten'.
 - (11) Zo het gaat om *onderhandelde* doelstellingen (Stake, 1987).
 - (12) In de Noord-Amerikaanse evaluatieliteratuur spreekt men van 'logic models' (Wholey, 1977). Deze modellen zijn dus de equivalenten van de hier gebezigde doelhiërarchieën.
 - (13) Uit het Veiligheids- en Samenlevingscontract 1997 van de stad Gent, project nummer 4: 1-19. Dit project werd in 1993 opgestart als antwoord op de golf van klachten over jongeren uit kansarme buurten gesitueerd rond de 19de-eeuwse gordel in Gent.
 - (14) Ibid., project nummer 5: 1-17. Dit project probeert het schoolverzuim van leerlingen uit Gentse scholen via persoonlijke begeleiding te verminderen.
 - (15) De kortetermijndoelen zijn concrete acties om de doelen op middellange termijn te bereiken. Het zijn eigenlijk beleidsinstrumenten.
 - (16) Ibid., project nummer 4: 5.
 - (17) Ibid., project nummer 7: 6.
 - (18) Ibid., project nummer 3: 1-29.
 - (19) Enig binnen dit Veiligheids- en Samenlevingscontract.
 - (20) De a-theoretische, 'blackbox' benadering heeft een laag informatiegehalte, vooral als de oogmerken niet worden behaald. Moet je dit immers toeschrijven aan een falen van de werking van het project? Of is dit te wijten aan foute - veelal impliciet gelaten - theoretische veronderstellingen?
 - (21) Deze twee criteria zijn eigenlijk een reductie van de drie groepen criteria die Leeuw onderscheidt, met name wetenschapstheoretische, implementaire en strategische (Leeuw, 1989: 98-99).
 - (22) Hoewel ze meestal impliciet worden gelaten.
 - (23) Eigenlijk gaat het in de visie van Wilson veeleer om onhoeffelijkheden ('incivilities' in het Engels) die aanleiding geven tot sociale overlast.
 - (24) Uit het Veiligheids- en Samenlevingscontract van de Stad Gent 1997, project nummer 6.
 - (25) Ibid., project nummer 6 en 7.
 - (26) Die motivatie is inherent en dus een constante.
 - (27) Net zoals bij de projecten gebaseerd op de situationele-controletheorie.
 - (28) Ibid., project nummer 5: 1.
 - (29) Dit is het geval bij het 'Spijbelproject' en bij 'Bestrijding en voorkoming van diefstal'.
 - (30) Vrij naar Edward A. Suchman (Suchman, 1967: 34). De rationele beleidscyclus moet veeleer als ideaaltypisch worden beschouwd dan als een empirisch gefundeerde afspiegeling van de organisationele werkelijkheid.

BIBLIOGRAFIE

- ADAMS, R.E. & SERPE, R.T. (2000), "Social integration, fear of crime, and life satisfaction", *Sociological Perspectives*, 43: 605-629.
- BENNETT, CARL A. & LUMSDAINE, ARTHUR A. (1975), "Social Program Evaluation: Definitions and Issues" in BENNETT, CARL A. & LUMSDAINE, ARTHUR A. (red.), *Evaluation and Experiment. Some Critical Issues in Assessing Social Programs*. New York/San Francisco: Academic Press, 1-37.
- BRESSERS, J.TH.A. & HOOGERWERF, A. (1984), "Inleiding tot de Beleidsvaluatie" in BLOMMESTEIN, H.J., BRESSERS, J.TH.A. & HOOGERWERF, A. (red.), *Handboek Beleidsvaluatie. Een Multi-disciplinaire Benadering*. Alphen aan den Rijn: Samsom Uitgeverij, 19-34.
- CARO, FR. G. (red.) (1971), *Readings in Evaluation Research*. New York: Russell Sage.
- CHEN, HUEY-TSYH & ROSSI, P.H. (1983), "Evaluating with Sense: The Theory-Driven Approach", *Evaluation Review*, 7: 283-302.
- CHEN, HUEY-TSYH (1997), "Applying Mixed Methods Under the Framework of Theory-Driven Evaluations", *New Directions for Program Evaluation*, 74: 61-72.
- CLARKE, R. (1980), "Situational Crime Prevention" *British Journal of Criminology*, 20: 136-147.
- COOK, THOMAS D. & CAMPBELL, D.T. (1979), *Quasi-Experimentation Design and Analysis Issues for Field Settings*. Skokie: Rand McNally.
- COOK, THOMAS D. & REICHARDT, CH.S. (red.) (1979), *Qualitative and Quantitative Methods in Evaluation Research*. Beverly Hills/London: Sage Publications.
- DATTA, LOIS-ELLIN (1994), "Paradigm Wars: A Basis for Peaceful Coexistence and Beyond", *New Directions for Program Evaluation*, 61: 53-70.
- DEPOVERE, K. & PONSAERS, P. (1998), *Evaluatie Preventiecontracten. Vijf Jaar Preventiecontracten in Vlaanderen (1993-1998)*. Universiteit Gent: Onderzoeksgroep Criminologie.
- FILSTEAD, W.J. (1979), "Qualitative Methods: A Needed Perspective in Evaluation Research", in COOK, T.D. & REICHARDT, C.S. (red.), *Qualitative and Quantitative Methods in Evaluation Research*. Beverly Hills/London: Sage Publications, 33-48.
- GEERLOF, J. & NAAFS, J. (1990), "Onderzoek naar Effecten van Criminaliteitspreventie; Theorie en Methodologie", *Sociologische Gids*, 37: 406-423.
- GLASS, G.V. & ELLETT, FR.S. JR. (1980), "Evaluation Research", *Annual Review of Psychology*, 31: 211-228.
- GREENE, J.C. (1994), "Qualitative Program Evaluation. Practice and Promise", in DENZIN, N.K. & LINCOLN, Y.S. (red.), *Handbook of Qualitative Research*. London/New Delhi: Sage Publications: 530-544.
- GUBA, E. G. & LINCOLN, Y.S. (1989), *Fourth Generation Evaluation*. Newbury Park: Russell Sage.
- HAUBER, A. (1999), "Situatiele en Individuele Preventie", in LISSENBERG, E., VAN RULLER, S. & VAN SWAANINGEN, R. (red.), *Tegen de Regels in III. Een Inleiding in de Criminologie*. Nijmegen: Ars Aequi Libri, 258-273.
- HIRSCHI, T. (1969), *Causes of Delinquency*. Berkeley: University of California Press.

-
- HOLLWAY, W. & JEFFERSON, T. (1997), "The risk society in an age of anxiety: situating fear of crime", *British Journal of Sociology*, 48: 255-266.
- HOOGERWERF, A. (1994), "Beleidsontwerp: Een Handleiding", in *Strategie en Beleid in de Publieke Sector*, D1120-1/20.
- KARLSSON, O. (1996), "A Critical Dialogue in Evaluation. How Can the Interaction between Evaluation and Politics be Tackled?", *Evaluation*, 2: 405-416.
- KOTLER, PH. & ROBERTO, E.L. (1989), *Social Marketing. Strategies for Changing Public Behavior*. New York/London: The Free Press.
- LAMMERS, C.J., MIJS, A.A., VAN NOORT, W.J. (1997), *Organisaties Vergelijkenderwijs. Ontwikkeling en Relevantie van het Sociologisch Denken over Organisaties*. Utrecht: Uitgeverij Het Spectrum.
- LEEUEW, F.L. (1989), "Beleidstheorieën: veronderstellingen achter beleid", in HOOGERWERF, A. (red.), *Overheidsbeleid. Een Inleiding in de Beleidswetenschap*. Alphen aan den Rijn: Samsom Uitgeverij, 91-105.
- LEVITON, L.C. & HUGHES, E.F.X. (1981), "Research on the Utilization of Evaluations", *Evaluation Review*, 5: 525-548.
- LIPSEY, M.W. (1988), "Practice and Malpractice in Evaluation Research", *Evaluation Practice*, 9: 5-24.
- LIPSEY, M.W. (1993), "Theory as Method: Small Theories of Treatments", *New Directions for Program Evaluation*, 57: 5-38.
- LUPTON, D. (2000), "Part of living in the late twentieth century: notions of risk and fear in relation to crime", *Australian and New Zealand Journal of Criminology*, 33: 21-36.
- PATTON, M.Q. (1987), *How to Use Qualitative Methods in Evaluation*. London: Sage Publications.
- PHILIPPETH, K. & HEBBERECHT, P. (1993), *Begeleiding en evaluatie van preventieve pilootprojecten*. Universiteit Gent: Onderzoeksgroep Criminologie.
- PRÖPPER, I.M.A.M. (1989), "Het Gebruik van Beleidsevaluatie: Terugkoppeling" in HOOGERWERF, A. (red.), *Overheidsbeleid. Een Inleiding in de Beleidswetenschap*. Alphen aan den Rijn: Samsom Uitgeverij, 185-203.
- RADEALLI, C.M. & BRUNO DENTE (1996), "Evaluation Strategies and Analysis of the Policy Process", *Evaluation*, 2: 51-66.
- RIST, R.C., (1994), "Influencing the Policy Process with Qualitative Research", in DENZIN, N.K. & LINCOLN, Y.S. (red.), *Handbook of Qualitative Research*. London/New Delhi: Sage Publications, 545-557.
- ROOSE, H. (2000), *Evaluatie: een literatuurstudie van benaderingen en methodes. De evaluatie van projecten uit het Gentse veiligheids- en samenlevingscontract 1997 doorgelicht*. Gent (onuitgegeven licentiaatsverhandeling).
- ROSSI, P.H. & FREEMAN, H.E. (1993), *Evaluation: A Systematic Approach*. London: Sage Publications.
- ROSSI, P.H. (1994), "The War Between the Quals and the Quants: Is a Lasting Peace Possible?", *New Directions for Program Evaluation*, 61: 23-36.
- RUTMAN, L. (1977a), "Planning an Evaluation Study", in RUTMAN, L. (red.), *Evaluation Research Methods: A Basic Guide*. London: Sage Publications, 15-38.

-
- RUTMAN, L. (1977b), "Formative Research and Program Evaluability", in RUTMAN, L. (red.), *Evaluation Research Methods: A Basic Guide*. Beverly Hills/London: Sage Publications, 59-71.
- SCHULBERG, H.C. & BAKER, FR. (1971), "Program Evaluation Models and the Implementation of Research Findings", in CARO, FR.G. (red.), *Readings in Evaluation Research*. New York: Russell Sage, 72-80.
- SCHWANDT, T.A. (1997), "The Landscape of Values in Evaluation: Charted Terrain and Unexplored Territory", *New Directions for Program Evaluation*, 76: 25-39.
- SCRIVEN, M. (1991), "Prose and Cons about Goal-Free Evaluation", *Evaluation Practice*, 12: 55-76.
- SCRIVEN, M. (1996), "The Theory Behind Evaluation", *Evaluation*, 2: 393-404.
- SJÖBERG, G. (1975), "Politics, Ethics and Evaluation Research", in STRUENING, E.L. & GUTTENTAG, M. (red.), *Handbook of Evaluation Research*. Beverly Hills/London: Sage Publications, 29-51.
- STAKE, R.E. (1987), "Program Evaluation, Particularly Responsive Evaluation", in MADAUS, G.F., SCRIVEN, M.S., STUFFLEBEAM, D.L. (red.), *Evaluation Models. Viewpoints on Educational and Human Services Evaluation*. Boston: Kluwer-Nijhoff Publishing, 291-302.
- SUCHMAN, E.A. (1967), *Evaluative Research. Principles and Practice in Public Service and Social Action Programs*. New York: Russell Sage.
- SWANBORN, P.G. (1999), *Evalueren*. Amsterdam: Uitgeverij Boom.
- TUTELEERS, P. & HEBBERECHT, P. (1997), *Een intern evaluatiemodel voor projecten uit het Veiligheidscontract van de Stad Gent*. Universiteit Gent: Onderzoeksgroep Criminologie.
- VAN DIJK, J.J.M. (1985), "Criteria voor het beleidsnut van criminologische theorieën", *Tijdschrift voor Criminologie*, 27: 323-345.
- WEISS, C.H. (1971), "Utilization of Evaluation: Toward Comparative Study", in CARO, FR.G. (red.), *Readings in Evaluation Research*. New York: Russell Sage, 136-142.
- WEISS, C.H. (1975), "Evaluation Research in the Political Context", in STRUENING, E.L. & GUTTENTAG, M. (red.), *Handbook of Evaluation Research*. Beverly Hills/London: Sage Publications, 13-26.;
- WHOLEY, J.S. (1977), "Evaluability Assessment", in RUTMAN, L. (red.), *Evaluation Research Methods: A Basic Guide*. Beverly Hills/London: Sage Publications, 41-58.;
- WILSON, J.Q. (1985), *Thinking about Crime*. New York: Vintage Books.
- YOUNG, J. (1999), *The Exclusive Society*. London: Sage Publications.